

egy Isten jár a nyomorok bokrai közt! De le kell tenni tollamat, mert sem a' veszély nagysága, irtóztatósága, sem kavart fogalmainak képessége nem tesznek hogy csak gyenge rajzát is adhassam a' századokra ható veszélynek! Pest – a' roppant emelkedő, a szép, virágzó ifjú Pest, le alázva, fél századra van vissza nyomva.

Martius 22. Csőtör[tök]. A' vízőzön után szomorú Pestnek képe. Minden multság zárva, minden, ki futhatott, itt hagyta az előbb örömeit, most nyomorúság fészket. A' fiúk, barátim, többnyire elszédtek, el esmerős házaim is. Még Földvályék vagynak itt, nálok sok, különben unalmas orát, jól töltök el. Szomorú látvány a beázott boltok, árúk, szemlélete is, a dűledezett, támogatott házak, a' ki éhezett, rongyokba burkolt, kolduló, asszonyok, gyermekek!

Collegáim meg kerültek; Sturman egy hét múlva jött haza, életveszély közt mentette meg beteg ötsét. Az inség enyhítésére néhány szép adakozást halottunk már. Sina 110 ezer,⁵⁴ a' császár 20 ezer pengőt küldöttek. Biztat a remény, hogy a' haza szíve, fel fog még romjaiból emelkedni, 's előbbi szárnyaira kelve, [fog] röpködni a haladás pályáján, szét árasztandó a' miveltség, 's jól lét üdveit, a' nagy testben, a szegény hazában!

Az 1970-es nagy tiszai–marosi árvíz és Makó kitelepítésének emlékezete

VÍZÜGYI HELYZET AZ ALSÓ-TISZA ÉS A MAROS VIDÉKÉN

Magyarország délkeleti részének vízügyi körülményeit a korábbi évszázadokban a Tisza és mellékfolyóinak természetes kialakulása és állandóan változó lefolyási nyomvonala határozta meg. A sík terület, a lejtés hiánya okozta a hatalmas kanyaros kitérőket. Emiatt megnőtt a víz útja, a nagyvizek levonulási ideje.¹

A XIX. század közepétől meginduló Tisza-szabályozási munkálatok a folyó hosszát mintegy negyven százalékkal csökkentették. Csongrád megye a Tisza völgyén belül a legmélyebben fekvő terület, emiatt különösen fontos az ár- és belvízvédelem. A Széchenyi István által kezdeményezett és Vásárhelyi Pál által kidolgozott országos Tisza szabályozási terv végrehajtása lassan haladt, mert a közvetlenül érdekeltek anyagi ereje kevés volt a védelmi töltések gyors megépítésére. Ez Szeged pusztulásához vezetett az 1879-es nagy árvízben.² A pusztulás utáni széles körű összefogás (az európai fővárosok segítségnyújtása ma a körút részeinek elnevezéseiben tükröződik) eredményezte a város újjáépülését, és a

.....
Mint írta: „dolgozva keveset lehetett látni”. A megelőzés érdekében szinte semmit nem tettek a közelgő veszedelem elhárításáért. *Asztalos M.* 1938. 36.

54 Báró Sina György (1783–1856) bankár, mecénás, a Lánchíd építésének fő támogatója; pénzüdmánya 40 ezer pengő forint volt. *Asztalos M.* 1938. 97.; *Sántháné-Fodor B.* 1988. 385.

1 *Farkas Csaba*: Történelmi bevezető, 9. In *Emlékkötet az 1970. évi Maros és Alsó-Tisza vidéki árvízről*. Tanulmányok Csongrád megye történetéből. XXXVIII. Szerkesztette: *Berta Tibor–Biernacki Karol*. Csongrád Megyei Levéltár, Szeged, 2010. Továbbiakban röviden: *Emlékkötet*.

2 *Dr. Vágás István* (hidrológus és a töltésállapot-vizsgáló csoport vezetője): Bevezető az 1970. évi árvíz 40. évfordulója megemlékezéséhez. In *Emlékkötet* 13.

tanulást, hogy a védelmi építmények, berendezések fenntartásáról folyamatosan gondoskodni kell. 1881 és 1966 között 17 olyan év volt, amikor magas tiszai vízállások fenyegették Szegedet, amelyek ellen sikerült védekezni.³

A XX. század első felében közel 4000 km csatornát építettek. Kialakult egy hatékonyan működő speciális rendszer: folyammérnöki hivatalokkal, vízszabályozási-ármentesítői társulatokkal. 1940-ben létrehozták az országos árvízvédelmi kormánybiztos intézményét, amely az ár- és belvíz elleni védekezést szervezte.

1945 után a magán- és társadalmi szervezetek, társulások kiszorultak a rendszerből, a vízügyi feladatok ellátását az állam vette át. 1948-tól 12 vízgazdálkodási körzet alakult ki. 1953-ban felállították az Országos Vízügyi Főigazgatóságot. Ennek egyik területi vízügyi igazgatósága Szeged székhellyel jött létre. A modernizációt anyagi eszközök hiánya miatt nem tudták elvégezni, a védelem eszközei még 1970-ben is jórészt elavultnak számítottak. A szövetkezetesítés, a tagosítások számos ár- és belvív védelemmel kapcsolatos csatornát semmisítettek meg. Az 1960-as évek szárazabb időszaka után az 1970-es évek elején csapadékosabb időjárás következett, nőtt a belvizesedés, a tavasszal levonuló tiszai árhullámok hosszan terhelték a töltéseket. 1970-ben a teljes Tisza-völgyre kiterjedő árhullámok második katasztrofális elöntéssel fenyegették a várost.⁴

A Maros egész vízgyűjtő területén a XVIII. században mintegy 34 nagyobb árvíz volt, átlagosan minden harmadik évben alakult ki komoly árhullám, ezekből 5–6 óriási méretű volt. 1821-ben a Maros Szentlőrincnél átszakította a töltést, és néhány óra alatt elborította az egész várost. Erről Gilitze István népköltő verset is írt, Szirbik Miklós is megemlékezett róla krónikájában. A lakóházak harmada dőlt össze és a körzet sókészetének fele és az összes szőlő elpusztult. A Maros szabályozása végül 1845 és 1872 között történt meg.⁵

AZ ÁRVÍZVESZÉLY ÉS A VÉDEKEZÉS 1970-BEN

1970 kora tavaszától július elejéig a Maros, a Tisza és a Körösök addig nem látott árvízzel fenyegették Csongrád megyét, az elsőfokú belvív védelmi készültséget már január 6-án, a harmadfokút február 2-án rendelték el. Makó legmélyebb részén, Honvéd városrészben és a külterületi szántóföldek nagy részén egyszerre okozott gondot a talajvíz, a csapadékvíz és a hólé. A vasútvonal és az árvízvédelmi töltés között fekvő Lesi városrészből már januárban megkezdődtek a kitelepítések. Május 12-én a Maros vízgyűjtőjének területén 100 milliméter csapadék hullott 48 óra leforgása alatt – mindez soha nem tapasztalt árhullámot indított el a folyó felső szakaszán.⁶ A Tisza teljes vízgyűjtő területén hasonló veszély alakult ki. 1970. május 16-án 398 centimétert mértek a Maros makói szakaszán; Makón városi védelmi bizottságot alakítottak. Az átázott gátakon egyre több helyen szivárgott át, Makó határában több csatornából is kilépett a víz. Május 19-én érte el a levonuló árhullám a magyar–román határt. Dégen Imre államtitkár, árvízvédelmi kormánybiztos elrendelte a legmagasabb fokozatú árvízvédelmi készültséget. Megkezdődött a védelmi felvonulás a Maros magyarországi szakaszára, hatalmas erőket vontak össze a városban. A kormánybiztos gépkocsin bejárta a Maros hazai töltéseit, tárgyalt Makó vezetőivel, majd a szegedi

3 Dr. Vágás István 14.

4 Emlékkötet: *Farkas Csaba* 9–11.

5 Emlékkötet: *Medgyesi Pál*: *Múltidézés – tanulmányok*. 17–18.

6 https://hu.wikipedia.org/wiki/1970-es_mak%C3%B3i_%C3%A1rv%C3%ADz Lt. 2020. 07. 11. 14. 34.

vízügyi igazgatósággal. Vágás István mérnökkel, a műszaki tudományok doktorával a következő rövid beszélgetést folytatta le:

„Milyen magasságú tetőző vízállás várható a Maroson Makónál? Mit jelent ez a magasság Makó terepszintjéhez képest?” A válasz ez volt: 630 cm várható, ez 50 cm-rel több, mint az eddig előfordult legmagasabb makói vízállás. A várható tetőzés Makó legalacsonyabb terepszintjét 6 méterrel, az átlagost 3–3,5 méterrel fogja meghaladni. Dégen Imre döntött: „Akkor Makót kiürítjük!”⁷ Fock Jenő miniszterelnök és Czinege Lajos honvédelmi miniszter utasítást adott a megyei területi bizottságnak, hogy rendeljék el a makói kitelepítést.

A Maros 1970. május 20-án este 22 órakor tetőzött 624 centiméteren, miközben a várostól négy kilométerre nagy mennyiségű vízzel feltörő buzgárcsoport (fakadóvíz a töltés védett oldalán) alakult ki. Teljes mozgósítást rendeltek el, a várost 56 mérnök, 92 technikus, 178 vízügyi szakdolgozó, a makói tűzoltóság, 2600 polgári személy, két-két honvédségi alakulat, szovjet katonai egység, műszaki zászlóalj, valamint egy-egy karhatalmi alakulat, 120 fős rendőri egység, polgárvédelmi egység, munkásör- és vöröskeresztes zászlóalj védte.⁸ A Csongrád Megyei Árvíz- és Belvízvédekezési Bizottság május 20–21-én elrendelte Magyarcsanak, Apátfalva, Maroslele, Óföldrék és Makó részleges kitelepítését. Makóról 20-án éjszaka Hódmezővásárhelyre telepítették a kórházat 186 gondozottjával és ápolónőjével, a szociális otthont 143 fővel, a gyermekotthont 40 fővel, a gyógypedagógiai intézetet 94 fővel. A lakosság további kitelepítendő része május 21-én távozott, többségük Hódmezővásárhelyre és Szentesre. Akkor Makó lakossága 32 000 fő volt, ennek nagy részét a védekezés során kitelepíteni szennézőnek számított. A munkaképes férfiakat mindenütt beállították a védelmi munkákba. Összességében 25 ezer embert kellett kite-

Élőlánc a homokzsákokon a Hadár-buzgárnál
(MNL Csongrád Megyei Levéltára)

lepíteni, ebből 14 ezer ember Hódmezővásárhelyre került.⁹ Az Árvíz- és Belvízvédelmi Területi Bizottság (ÁTB) irányításval nagy szervezettséggel és fegyelemmel végrehajtott intézkedés az árvízi védekezés műszaki történetének fontos mérföldköve volt.

Május végén a veszélyhelyzet a Marosról áttevődött a Tisza szegedi szakaszára. A Maros első árhulláma a Tiszába szakadt, de a május végén kialakult második „oldalba kap-

7 Emlékkötet: *Dr. Vágás István* 14.

8 https://hu.wikipedia.org/wiki/1970-es_mak%C3%B3i_%C3%A1rv%C3%ADz_Lt. 2020. 07. 11. 14. 34.

9 Emlékkötet: *Farkas Csaba* 11.

ta” a Tisza fő árhullámát Szegednél. Amikor május 22-én elrendelték a kitelepítésre való felkészülést, Újszegeden szinte pánikhangulat alakult ki a lakók körében. Végül azonban a kitelepítést nem kellett végrehajtani. Az árvíz 962 cm-rel tetőzött.¹⁰ Ha kivétlenül ezt a magasságot, a Széchenyi téren álló Vásárhelyi Pál szobornál több mint másfél méterrel volna a tér szintje felett.¹¹

Az árvízvédelemre az állam jelentős humán erőforrást biztosított. A rendőri-karhatalmi, katonai alakulatokon kívül szovjet katonai egységek is részt vettek a védekezésben. A Honvédelmi Minisztérium 4000 katonát vezényelt a térségbe, Győről 350 fős karhatalmi csoport jött, a makói kitelepítésre gépkocsik érkeztek Szombathelyről, Tapolcáról, Veszprémből, Pécsről és Tatabányáról. Szegeden 5–600 főnyi vidéki gépkocsivezető dolgozott május végén, a védekezési munkákban átlagosan 12 660 ember dolgozott naponta. Június 5-én volt a legmagasabb létszám: 21 678 fő. A munkásör zászlóaljnak 1300 fős állománya a veszélyeztetett településeken közrendvédelmi, rendfenntartási, közmunkaerő és forgalomirányítási feladatokat látott el. A kitelepített körzetekben kisebb bűncselekményeket elkövetőket gyorsított (nem statáriális) eljárással ítélték el.¹²

A VÉDEKEZÉS SORÁN MEGOLDANDÓ FELADATOK

A Csongrád megyében megoldandó szervezési feladatok (az MSZMP Csongrád megyei Bizottsága koordinálásával) az alábbiak voltak. Bizottságok, összekötők, felelősök megszervezése, védvonal és lokalizációs vonal kiépítése, annak ellenőrzése, Szállítási Operatív Bizottság működtetése. Május 25-től június 16-ig árvízvédelmi napi felügyeleti naplók vezetése és kommunikáció, hidrológiai jelentések, kapcsolatok megszervezése, kitelepítési és védekezési tervek elkészítése és zökkenőmentes végrehajtása. Biztosítási, kárrendezési és gyorssegély ügyek rendezése, közmunkát végzők számára átlagbér kifizetésének biztosítása, közétkeztetés megszervezése, sofőrök, kitelepítettek és szakemberek megfelelő elszállásolása, figyelőszolgálat és preventív fóliaszigetelés megszervezése. Az algyői olajmező védelme, a veszélyeztetett településeken a termelés teljes leállításának elkerülése, gazdaságos gépkocsimosogatás megszervezése, buzgárok, fakadóvizek lokalizálása, szúnyogirtás, katonák, védekezők és a lakosság számára kikapcsolódás biztosítása (népi együttes fellépése, filmvetítés), boltok árúellátásának és nyitva tartásának biztosítása.¹³

FELADATOK MAKÓN

Meg kellett küzdeni a Maros és a Tisza együttes fenyegetésével, a belvízzel és a folyamatosan szakadó esővel. A védekezés idején megnőtt a városban tartózkodók száma. Az akkori makói Vízmű Társulatnak meg kellett oldania az ivóvízellátás és szennyvízelvezetés rendszerének működtetését – árvíz idején. Dolgozói, Medgyesi Pál vízügyi mérnök vezetésével, kidolgozták a kutak, a víztermelő telepek, a szennyvízátemelők és a két szennyvíztisztító védelmét. A kevés kútkapacitás ellenére folyamatos túlnyomás alatt kellett tartani a vízvezetékrendszert Makón és a környező településeken, hogy ne jussanak szennyező anyagok a vízellátó rendszerbe. A vízmű teljes kapacitással dolgozott a védekezés időtartama alatt

10 Emlékkötet: *Farkas Csaba* 12.

11 https://hu.wikipedia.org/wiki/1970-es_mak%C3%B3i_%C3%A1rv%C3%ADz Lt. 2020. 07. 11. 14. 34.

12 Emlékkötet: *Farkas Csaba* 12.

13 Emlékkötet 226–283.

és a visszatelepítés után is, a városban nem történt szennyvízkiöntés sem. A városi fürdőben az úszómesterek és fűtők mosták a törülközőket, a katonák ruházatát és biztosították a védekezésben részt vevők tisztálkodási és pihenési lehetőségét. A sokfrontos helytállás csökkentett létszámmal (hiszen a nőket kitelepítették) nagy próbatétel és vezetési tapasztalat is volt egyben.¹⁴

Érdemes kiemelni az egyes bizottságok makói vezetőinek nevét: B. Nagy Sándor kitelepítés vezető, az egészségügyi stáb vezetője dr. Vágó Magdolna városi főorvos h., a szállítási stáb vezetője Orbán Ottó, a jogügyi stáb vezetője dr. Stenszky Miklós, a közérő stáb vezetője dr. Szabó Imréné, a kitelepítettek és hozzátartozók összekötője Szalma István ált. isk. igazgató, a műszaki stáb vezetője Maglóczki András mérnök, az állategészségügyi stáb vezetője Bálint János. Élelmezési és kereskedelmi stáb vezetője Ungyi János.¹⁵

A lakosság tájékoztatására megjelentették a *Makói Árvízvédelmi Híradó* 8 számát, illetve szinte naponta készült tájékoztató Csongrád megye árvízvédelmi helyzetéről az MSZMP Csongrád megyei Bizottsága részéről. A kitelepítettek a közvetlen veszély elmúltával, június 3-án térhettek vissza otthonaikba.

A FELTÉTLENÜL ÉS GYORSAN MEGOLDANDÓ FELADATOK SZEGEDEN

A töltések oldalát tartósan borító víz átszivárgásának korlátozása, a magassági hiányok pótlása, a töltések védőképességének folyamatos fenntartása, a keletkező meghibásodások állandó figyelése és kijavítása.

A védőfalat homokzsákokkal meg kellett támasztani.

A vasúti, autóbuzsos és tehergépkocsis szállítások koordinálása a védekezéshez szükséges anyagok (kő, homok, fa, föld, zsákok, kohósalak, beton stb.) és eszközök biztosítása érdekében.

A kitelepítettek ruházattal, takarókkal, élelmiszerekkel, gyógyszerekkel, főzőedényekkel való ellátása.

1970. június 4-én 49 napi éjjel-nappali megfeszített védekezés meghozta a sikert, a szegediek, a vízügyi szolgálat és a katonák hősiek helytállásának köszönhetően.

AZ ÁRVÍZ UTÁN

Az 1970-es árvíz megmutatta az árvízvédelem hiányosságait és az elvégzendő fejlesztési feladatokat. A legfontosabbak a marosi töltések és a szegedi partfal újjáépítése voltak. A szegedi partfalat 1973 és 1979 között látták el betonelemekkel. Az árvízi védekezés tapasztalatait később hasznosítani tudták. Nagyobb károk a lakosság vagyonában és életében nem keletkeztek. A gazdaságban voltak veszteségek, amiket nehezen lehetett enyhíteni. Másodvetésekkel és rövid tenyészidejű növények vetésével, az állattenyésztés hozamának és az egyéb tevékenységek árbevételének növelésével pótolták a kieséseket. Az 1970. évi termelési terveket a későbbiek folyamán pótnapok beiktatásával teljesíteni kellett.¹⁶

Az árhullám levonulása után, június 10-én mérték föl a károkat, valamint a kitelepítés költségeit – az összeg meghaladta a 294 millió forintot. Az újjáépítés ösztönzésére a kormány hosszú lejáratú építési kölcsönt biztosított, a Magyar Vöröskereszt több éven

14 Emlékkötet: *Medgyesi Pál* 20.

15 Emlékkötet 190–194.

16 Emlékkötet: *Farkas Csaba* 12.

át osztotta még a károsultaknak a segélyeket. A Maros gátjait átlagosan 1–1,5 méterrel magasították meg, talapatukat kiszélesítették. Az árvíz fordulópontot jelentett: az akkori kormány elérkezettnek látta az időt Makó fejlesztésére (addig ugyanis a jugoszláv határ közelsége és az egyéni gazdálkodás jelentős aránya miatt a területfejlesztési politika a várost ebből kirekesztette). Végrehajtották a főtér rekonstrukcióját, lakótelepet hoztak létre, megindult az iparfejlesztés is, országos és megyei gyárak leányvállalatait létrehozva a városban.

Vágás István későbbi tapasztalatai alapján azonban a cselekvés erejének lanygulása következett be a vízügyi szolgálatban, tehát ma sem indokolatlan az aggodalom a klímaváltozásnak is kitett folyóvízes, mélyföldes területeken.¹⁷

A nagyobb árvizek kivédésére a Tisza völgyében elkészült az új Vásárhelyi-terv, néhány tározó is megépült. A veszélyt okozó árvízi csúcsok leválasztásával és tározásával megszelídíthetők az egyre nagyobb árhullámok. Közös együttműködés kell, hogy a vizet el lehessen raktározni és száraz időben felhasználni. A föld-, erdő- és lakóház-tulajdonosoknak ez egyaránt kötelessége.¹⁸

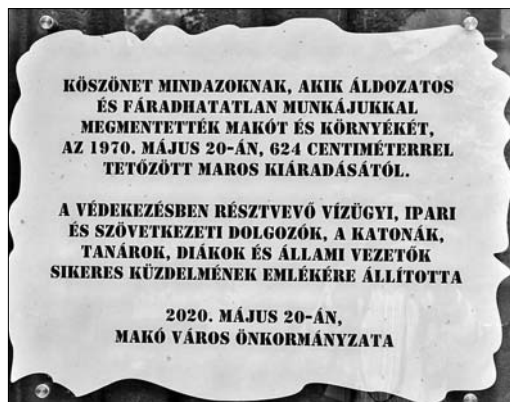
*Az új makói árvízi emlékjelel
(Pál László György felvétele)*

EMLÉKEZET

Az 1970-es nagy marosi árvíz emlékének megőrzésére az óriás buzgár megállításának helyén az ATIVIZIG emlékművet állított a töltés mellett, a Landori erdőknél. Bronz emléktábláján az árvízi védekezésben résztvevők előtti tiszteletadás mellett olvasható egy idézet Gilitze István makói parasztköltő *P. Makó városának víz által való pusztulásáról* című 1821-es művéből.

A nagy árvíz utáni évben, a makói Csanád vezér téren beton emlékművet emeltek az 1821-es és az 1970-es árvíz emlékére. Helyére 2000-ben Szent István lovas szobrát állították.

Az árvíz 40. évfordulóján megemlékezést és emlékülést szerveztek a Városháza nagytermében. Ekkor 16 tablóból álló tárlattal és egy *Az 1970. évi Alsó-Tisza vidéki árvíz emlékezete*

*A köszönet szavai az új makói
árvízi emlékjelel oldalán
(Pál László György felvétele)*

¹⁷ Emlékkötet: *Dr. Vágás István* 15.

¹⁸ Emlékkötet: *Medgyesi Pál* 22.

címet viselő kötettel emlékezett a nagy küzdelemre Csongrád Megye Önkormányzata és a Csongrád Megyei Levéltár. A dokumentumok tanúsítják, hogy a tényleges szervező- és védekezési munkát a jól felkészült vízügyi szakemberek irányítása mellett emberek ezrei végezték.

Karsai Ildikó, makói grafikus az árvíz 50. évfordulójára elkészítette egy új árvízi emlékmű terveit, de az önkormányzat egyelőre nem talált forrást a megvalósításához. A múlt, a védelemben részt vett hősökre és a további kötelességekre emlékeztethet azonban Makó új, 2020-ban elkészült, szerény, de hatásos árvízi emlékműve, a Szegedi és a Kölcsey utca találkozásánál.

A tapasztalatoknak és az új gátak megépítésének köszönhetően 2002-ben és 2006-ban a védművek ellen tudtak állni az 1970-es vízszintet meghaladó áradatnak is.

Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna

Adatok két nógrádi kis tó történetéhez

A JENŐI-TÓ

Diósjenő Nógrád megyei község, a Börzsöny keleti lábánál fekszik. Régóta lakott hely, már a XIII. században is létezett. 1285-ben a budai káptalan feljegyzéseiben szerepel először, akkor mint Jenő település: *„Ladomér esztergomi érsek a budai káptalannak oda ítéli a sóadót s a pest- és jenői vámnak harmadrészét a pesti hajósok ellenében.”*¹ A középkorban vámoss

hely volt, sőt 1460-ban városi kiváltságai is voltak.

A település melletti, a jelenlegi mérések alapján 38 hektáros tó története azonban még régebbi időkre nyúlik vissza.

A Kr. u. I–II. században germán, kvád és markomann törzsek foglalták el az Ipoly és a Garam völgyét, de a Börzsöny nyugati és déli lábánál is megjelentek. Gyakran intéztek támadást a rómaiak Pannóniája ellen. Marcus Aurelius császár hadjáratot vezetett ellenük, és sikeresen visszaverte támadásait. A csaták helyszínéről az ókori források konkrét támpontot nem adnak, de annyi bizonyos, hogy a Dunától északra dúltak a harcok,

A Jenői-tó (Langó Zsuzsanna felvétele)

1 Knauz Nándor: A budai káptalan regestái. 1148–1649. Magyar Történelmi Tár XII. 1863.